

Van 'daylight factory' naar Creatieve Stad

Transformatie op

In Eindhoven is de verbouwing van twee Philips-fabrieken in volle gang. In de monumentale gebouwen, die in 1930 de grootste radiofabriek ter wereld waren, wordt straks gewoond en heel anders gewerkt. Philips duidde ze aan met de lettercodes SAN en SBP. Vanaf het begin van het transformatieproces hebben alle betrokken partijen om de tafel gezeten. Eigenaar Trudo, de architecten van Jo Coenen en Diederendirrix, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de gemeente Eindhoven en supervisor West 8. Het gezamenlijke doel was de toekomst van de gebouwen kansrijk en duurzaam maken. Waarbij dan niet alleen de identiteit van de gebouwen behouden zou blijven, maar er ook nieuwe kwaliteiten aan konden worden toegevoegd.

Samen zochten de organisaties naar antwoord op de vragen hoe hierbij cultuurhistorie een verrijking wordt en hoe je meer dan de som der delen bereikt. Daarbij gingen cultuurhistorisch onderzoek en ontwerp gelijk op. Hoewel er al een bouwhistorische verkenning lag, bleek dat er meer onderzoek nodig was om de gebouwen te kunnen doorgronden. Een team van onderzoekers wierp zich op de cultuurhistorie, bouwhistorie en stedenbouwkundige aspecten van het fabrieksterrein. Onder anderen Leon van Meijel, Jan van der Hoeve en Suzanne Fischer boden zo een dieper inzicht in de geschiedenis van het gebied en de architectuur.

Ruggengraat

In 1918 was Strijp nog een dorp aan de rand van Eindhoven. Het explosief groeiende Philips nam hier in dat jaar een terrein in gebruik en noemde het Strijp S. Om aan de groeiende vraag naar radio's te voldoen verrezen er tussen 1926 en 1930 drie radiofabrieken. Vanwege hun indrukwekkende bouwmassa zouden ze bekend worden als de Hoge Rug. SK, SAN en SBP werden gebouwd naar voorbeeld van wat in de Verenigde Staten een *daylight factory* werd genoemd: een fabriek met grote ramen, zodat er veel daglicht naar binnen viel. Ook liepen de VS voorop in de ontwikkeling van fabrieken met een lineair productieproces.

De assemblage van radio's op Strijp S werd ook lineair georganiseerd. Op een rij naast elkaar stonden de drie betonnen productiehallen van een paar bouwlagen hoog, met grote ramen in stalen puien. Daaromheen werkplaatsen, magazijnen, machinekamers, een ketelhuis en pomp- en filtergebouwen. Deze rangschikking van hoge gebouwen met laagbouw eromheen garandeerde zonlicht en frisse lucht in de assemblagefabrieken. De Hoge Rug vormde als het ware de ruggengraat van Strijp S.

Om zo efficiënt mogelijke transportlijnen te creëren werden de gebouwen aan evenwijdig lopende fabrieksstraten neergezet. Goederen werden vervoerd over een bedrijfsspoor en hulpstoffen zoals water, stoom, gas en stroom liepen door bovengrondse en ondergrondse leidingen. De gebouwen werden met elkaar verbonden door meerlaagse loopbruggen, die een interne transportstraat vormden. Voor elke productiefase was er een gebouw, met op de kop het Veemgebouw, waarin de geproduceerde radio's konden worden opgeslagen. Het huidige Veemgebouw uit 1944 heeft een in de oorlog zwaar beschadigde voorganger vervangen.

De leidingstraat heeft potentie om als beeldmerk voor Strijp S te fungeren

Wonen en werken in een fabriek waar jarenlang radio's in elkaar zijn gezet. Dat kan binnenkort op Strijp S in Eindhoven. De drie gebouwen SAN, SBP en het Veemgebouw krijgen nieuw leven. Met extra aandacht blijft hun industriële karakter overeind. JACQUELINE VON SANTEN

rijp S

Huisstijl

Het ontwerp van de gebouwen werd door Philips' eigen bouwbureau gedaan. Daarbij diende de Lichttoren als voorbeeld, de gloeilampenfabriek van Philips in het centrum van de stad. Bij het ontwerp van de Lichttoren was Dirk Roosenburg betrokken, die later de directie en het bouwbureau van Philips adviseerde. Architect Roosenburg had veel aandacht voor de toetreding van licht en lucht in een gebouw, voor gebruiksvriendelijke plattegronden en voor moderne materialen en technieken. De vrijwel identieke bouwmassa's van de betonnen gebouwen, de flexibele opzet en de zakelijke vormgeving ontwikkelden zich in de jaren twintig tot een soort huisstijl voor Philips. Omwille van de herkenbaarheid van het bedrijf werd deze huisstijl ook bij buitenlandse vestigingen voorgeschreven. Voor SK, SAN en SBP maakte de Hollandsche Beton Maatschappij de technische tekeningen en constructiebedrijf De Vries Robbé de stalen onderdelen, zoals de verbindingsbruggen, de ramen en de deuren. De bouw kon snel plaatsvinden, omdat er gestandaardiseerde producten werden toegepast. Twee jaar later, in 1932, rolde hier al de miljoenste radio uit de fabriek.

Cultuurhistorisch onderzoek en ontwerp gingen gelijk op

Discussiepunten

Bij het vergelijken van de tijd liet Philips de radio's goedkoper in andere landen produceren. Het bedrijf verbouwde de fabrieken tot kantoren en verliet nog weer later, in 2010, Strijp S geheel. Het fabrieksterrein krijgt een hoogstedelijke functie en wordt tegenwoordig wel de Creatieve Stad genoemd. Volgens de plannen van stedenbouwkundig bureau West 8 zullen hier nu hoge torens hun opwachting maken. De belangrijkste as zal de Toreنالlee worden, de vroegere fabrieksstraat langs de zuidkant van de Hoge Rug. De Hoge Rug blijft een belangrijke drager van het gebied, als een hoge en krachtige wand. Die karakteristiek is belangrijk, maar tegelijkertijd moet deze wand geen barrière gaan vormen tussen de gebieden ervoor en erachter. Daarom stelden de ontwerpers voor doorgangen in de gebouwen te maken.

SK heet nu Apparatenfabriek en biedt huisvesting aan kleine bedrijven. Trudo wil het gebouw over een jaar of vier tot woningen ombouwen. In de radiofabrieken SAN en SBP komen binnenkort al 120 huurwoningen. De huurders kunnen hier ook werken, bijvoorbeeld in een atelier. Het blijven dus gebouwen met een flexibel karakter. Op de begane grond komen functies die publiek trekken en levendigheid met zich meebrengen, zoals een museum, horeca, galleries en bijzondere winkeltjes. De nieuwe functies volgen de horizontale gelaagdheid van de gebouwen.

Met een dergelijk programma werden de belangrijkste discussiepunten al snel duidelijk. Hoe verhoudt de transparantie van de *daylight factory* zich met de inbouw van appartementen? Op welke manier is modern wooncomfort te realiseren met behoud van de oorspronkelijke raampartijen? Kan de bestaande betonconstructie opbouwen dragen? En blijft de Hoge Rug nog een krachtige wand als er doorgangen in komen? In het monumentenoverleg kwamen de partijen er samen uit.

Transparantie

Allereerst de transparantie. De oorspronkelijke doorzichtigheid, met de open werkvloeren, was al tientallen jaren geleden verloren gegaan toen Philips de gebouwen als kantoor in gebruik nam. »

» Bij het ontwerpen van de woningen is nu weer gestreefd naar doorzichten en een goede lichtinval. Het nieuwe ontwerp voor het gebouw SAN is gemaakt door Geert Coenen en Bettina Sättele. Hun concept bestaat uit een paar stevige ingrepen. Vides zullen met hun open ruimtes meerdere verdiepingen doorbreken, waardoor er daglicht vanaf het dak zal doordringen tot de gangen die de appartementen ontsluiten. Aan één kant van het gebouw worden patio's aangebracht.

Voor SBP tekende het Eindhovense bureau Diederendirix, dat zich regelmatig met nieuwe ontwerpen voor historische industriële gebouwen bezighoudt. Zo werkt het bureau momenteel ook aan de herbesteding van de Nedinsco-fabriek in Venlo. Om verschillende verdiepingen met elkaar te verbinden komen er in SBP zes nieuwe trappenhuizen, in de vorm van cilinders. Deze zorgen voor horizontale en diagonale zichtlijnen.

Comfort, opbouwen en doorgangen

Dan het comfort. De stalen puien uit de bouwtijd blijven behouden. Op kijkdagen hadden potentiële huurders veel belangstelling voor deze puien vanwege het authentieke karakter. Het bleek mogelijk om er isolatieglas in aan te brengen, zodat er een prettiger wooncomfort kan worden bereikt. Aan de zuidzijde waren de raampuien al in de jaren zeventig vervangen door puien met een afwijkende indeling en kleur. Deze worden nu op hun beurt vervangen door nieuwe ontwerpen, die in vormgeving en kleur beter harmoniëren met het gebouw.

In beide gebouwen zullen de historische trappenhuizen worden gerestaureerd en gebruikt als vluchtrappenhuis. Voor het dagelijkse verkeer worden nieuwe trappenhuizen en liften toegevoegd. Originele onderdelen zoals de karakteristieke stalen deuren blijven ook behouden.

Dan de opbouwen. Omdat de constructie van de gebouwen zeer minimaal is en de draagkracht ervan per verdieping afneemt, bleek het niet mogelijk te zijn grote dakopbouwen te maken. Om toch een daklandschap te creëren, heeft Buro Lubbers voor SAN en SBP daktuinen ontworpen. Deze zullen worden uitgevoerd in lichte materialen.

Tot slot de doorgangen. In SAN wordt een onderdoorgang naar het achtergelegen gebied gemaakt. Ook wordt de voorbouw geopend, waarbij de schaaldaken gehandhaafd blijven. Aan de onderzijde worden ze van een opvallende kleur voorzien om de entree te markeren. De voorbouw van SBP krijgt een golvend dak, als uitnodigende entree. Via deze entree wordt de Torenallee verbonden met het gebied aan de andere kant van het gebouw, waar het oude ketelhuis en de machinekamer staan. De doorgangen in beide gebouwen worden zo vormgegeven dat de Hoge Rug een krachtige wand zal blijven.

Een uniek element

Woningcorporatie Trudo ziet het historische industriële karakter van Strijp S als *unique selling point*, een onderscheidende eigenschap die meer geïnteresseerden zal trekken. De leidingstraat, die langs de Hoge Rug loopt, is een belangrijke drager van deze identiteit. Het is een uniek element, dat in geen enkele andere stedelijke ontwikkeling is te vinden. De leidingstraat heeft daarom potentie om als beeldmerk voor Strijp S te fungeren.

Zoekend naar mogelijkheden voor behoud ervan raakte Trudo geïnspireerd door de New York Highline. Dat is een in onbruik geraakte verhoogde spoorweg, die tegenwoordig is omgevormd tot stadspark. Tuinontwerper Piet Oudolf, die deel uitmaakte van het ontwerpsteam voor de High Line, werd door Trudo gevraagd een ontwerpstudie te maken voor de leidingstraat. Oudolf ziet als belangrijkste kwaliteit ervan de manier waarop het licht wordt gefilterd. In zijn ontwerp is de straat omgevormd tot een loofgang,

IMPRESSIE DIEDERENDIRIX EN TRUDO

Een impressie van SBP als de verbouwing straks gereed is

een stadsberceau, door het toevoegen van beplantingsvakken. De leidingstraat zal als verhoogd wandelgebied gebruikt gaan worden, met nieuwe trappen en bruggen.

Het Veemgebouw

De verbouwing van de witte apparatenfabrieken wordt gevolgd door de herbesteding van het Veemgebouw, een expressief gebouw in beton en gele baksteen. Het vinden van een geschikte functie was een ingewikkelde opgave, omdat er weinig daglicht binnenvalt en de verdiepingen laag zijn. Onderin komt een zogenaamde *food hall*, daarboven een parkeergarage. In plaats van radio's worden in het Veemgebouw dus binnenkort auto's opgeslagen. Misschien is een parkeergarage een prozaïsche functie, maar het grote voordeel is dat er geen extra raamopeningen noodzakelijk zijn. Daarom kunnen de karakteristieke gevels behouden blijven. Op het dak komen woningen en een restaurant met een fascinerend uitzicht over Eindhoven. Het ontwerp van Caruso St John voegt een nieuwe kwaliteit toe aan het gebouw. Voor dit plan wordt de procedure voor de omgevingsvergunning dit voorjaar afgerond.

De nieuwe ontwerpen voor de monumenten op Strijp S bewijzen dat behoud van het Philips-erfgoed en nieuwe ontwerp kwaliteit goed samen kunnen gaan. Belangrijke monumentale waarden blijven goed herkenbaar in de toekomstige, hoogstedelijke situatie. Denk aan het lineaire karakter dat het productieproces weerspiegelt, de industriële sfeer met de stalen ramen en de leidingstraat. En denk aan de indrukwekkende bouwmassa's en aan interieuronderdelen zoals de typerende trappenhuizen en de stalen deuren. De interventies van nu zijn duidelijk herkenbaar als een nieuwe laag. Daarbij komt een toegevoegde kwaliteit: nieuwe levendigheid en creatieve energie. Het proces laat zien dat een team vormen met begrip voor elkaars belangen vertrouwen oplevert. En dat draagt ten zeerste bij aan een succesvol eindresultaat. ■

Jacqueline von Santen is senior consulent architectuurhistorie voor Den Bosch, Breda en Strijp S bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, j.von.santen@cultureelerfgoed.nl.

De bouwhistorische onderzoeken zijn in te zien in de bibliotheek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

.....
*De leiding-
straat is een
belangrijke
drager van de
industriële
identiteit
van Strijp S*
.....